

XIX. YÜZYILIN VE ANADOLU'NUN ORTASINDA AKŞEHİR

Doç. Dr. Muhittin TUŞ

Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Özet

Akşehir, Anadolu'nun ortasında bir kasabadır. XIX. yüzyılda Osmanlı siyasi ve sosyal yapısının etkilerini hissettiren bir yerleşim yeridir. XIX. yüzyılın ortasında düzenlenen kayıtlara göre Akşehir'de ne kadar hane vardır. Ayrıca burada hangi mahalleler bulunuyor. Zirai toplumun bir parçası olan Akşehir'de hangi meslekleri vardır. Bu meslekler de tanımlanarak niteliklerine göre tasnifi yapılmıştır. Mevcut iş bölümü hangi boyuttadır. Nasıl bir şehir karakter taşıdığı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akşehir, Osmanlı, meslekler, hane halkı, zirai toplum.

AKŞEHİR: THE CITY IN THE CENTER OF ANATOLIA IN 19th CENTURY

Abstract

Akşehir is a small town in the center of Anatolia. It is a settlement, which gives an opinion of political and social structure of Ottoman in 19th century. How many houses existed in Akşehir based on Ottoman Archives arranged in 19th century? In addition, which household existed? Which crafts existed in Akşehir where an agricultural society lived? These crafts were defined and classified according to their characteristics. How was the level of work division among Akşehir people? In short, it is being tried to show agricultural and social structure of the Akşehir in 19th Century.

Key Words: Akşehir, Ottoman, crafts, household, agricultural society.

Hemen her toplum, ihtiyaçlarına göre sosyal ve siyasal sistemini düzenlemekte (Ortaylı, 1974; Özdemir, 1986; Çadırcı, 1991); gerektiğinde bu yönde gerek eskileri yeniden, gerekse çok farklı bir uygulamayı ilk defa gündemine almaktadır (Eren, 1979; Seyitdanlıoğlu, 2002). Osmanlı Devleti de, XIX. yüzyılda bir çok alanda yukarıdakilerin her ikisini de icra etmiştir (Karal, 1983). Bu meyanda, aslında Osmanlı'nın kuruluşundan beri yapılmakta olan (Özel, 2001) ve adına "tahrir" dediğimiz sayım uygulamasını (Bruce, 1981), bu dönemde askerî beklentilerine uygun olarak 1831 nüfus sayımı (Karal, 1997; Akbal, 1961; Çadırcı, 1980) ile Tanzimat'tan sonra başlatılan malî beklentilerine göre 1844'de yapılan sayımını zikredebiliriz (Çakır, 2001a; Sener, 1990). Bu dönemde yapılan sayımlara, vergi, kişilerin elde ettiği gelire göre alınmasına karar verildiğinden (Öztürk,

2000), bu anlama gelen “temettu” sayımı denilmektedir. Genel olarak “Temettuat Defterleri” adı verilen bu belgeler (Aydın-Kayoko, 2004), Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde 1987 yılında tasnifi tamamlanıp araştırmacıların kullanımına sunulmuştur (BOA, 1992). Burada verilecek bilgiler de, bu dönemde yapılmış olan söz konusu sayımlar çerçevesinde düzenlenen Başbakanlık Osmanlı Arşivi Temettuat kataloglarında Akşehir(Tuş, 2001; Çakır, 2001b; Açikel, 2003) Sancağı’nın merkezi olan şehre ait defterlerindeki(BOA, 1992:152) veriler olacaktır. Burada, konuyu(Akgündüz-Öztürk, 1999), köyleri hariç tutarak şehir merkeziyle sınırlı tuttuk¹. Bununla beraber merkezdeki defterlerin de bir kısmının kaybolma, başka tasnifler içinde bulunma veya tasnif edilmeme gibi nedenlerle eksik olabileceğini düşünmekteyiz; çünkü, şehirdeki gayri müslimlerin sadece bir bölümüne ait bilgilere ulaşabildik. Bu durum dolayısıyla, burada, eksik olabilecek mahalleler müstesna, şimdilik elimizde belgelerini bulduğumuz mahallelerle ilgili bilgi ve değerlendirmelerle yetineceğiz.

Buna göre, elimizde XIX.yüzyılın ortalarında Akşehir’e ait 32 mahalle vardır². Ancak günümüzde bu mahallelerden sadece 6 tanesi *Ahi Celal*, *Altun Kalem*, *Çay*, *Çimenli*, *Kileci*, ve *Meydan* mahalleleri eski adını devam ettirmiştir³. Bu mahallelerden en fazla haneyi barındıranı 58 hane ile Veled Celal’dır. Bunu sırasıyla, Hacı Ömer 43 hane, Hacı Hamza ve Ahi Celal 40 hane ile izlemektedir. Hane sayısı en düşük mahalleler arasında Ermenileri(Jennings, 1978; Kiel, 1991) 7 hane⁴, Ali Keke 9 hane, Cerrah ve Çimenli’yi 11 hane ile zikredebiliriz. Kısaca, bu dönemde, Akşehir merkezinde tespit ettiğimiz mahallelerin toplam 752 haneyi bulmaktadır. Diğer taraftan yaklaşık 13 sene önce 1831 yılında imparatorluk genelinde yapılan nüfus sayımında Akşehir’de Müslümanlara ait 404 hane Hıristiyanlara ait de 393 hane ki toplam 797 hane (Karal, 1997: 112) tespit edilmiştir⁵.

Bu noktada, mahallelerle ilgili sayıların verdiği ya da vermediği bilgileri değerlendirmeyi arttırabiliriz. Bu yönde yapılabileceklerden bir sıkıntı doğacağı düşüncesi insanın aklına gelmiyor; ancak, bu aşamada, Akşehir’e özgü ve asıl karmaşık olan veya çözümlenmesi gereken husus mahalleler arasındaki “tâbi mahalle” ifadesi en dikkat çekici özelliktir. Bu ifade veya tanıma, şimdiye kadar hemen hemen hiçbir temettuat kaydında rastlanmamıştır. Açıkçası temettuat kayıtları, mesela Altun Kalem Mahallesini zikrettikten sonra devamında bir diğer mahalleyi “Der Mahalle-i Cerrah tabi-i Altun Kalem” şeklinde Altun Kalem’e bağlı (tâbi) olduğunu ifade etmektedir⁶. Bunun ne tür bir anlam içerdiği anlaşılammıştır. Mesela, bu tâbiliğe rağmen, söz konusu mahallelerin kendisine ait bir muhtarı, imamı gibi mahalleyi mahalle yapan resmî görevlileri eksiksiz mevcuttur. Tablo I’de de görüleceği üzere, mahalle büyüklükleri ya da kendisine bağlı olan mahallelerin toplam hane sayılarının bu durumla bir bağlantısı var mıdır? Diye baktığımızda da ilgili problemi izah edecek bir sonuç elde edilememiştir.

¹ Burada, gerek Akşehir ile ilgili tarihî bilgi ve kaynakları gerekse bu dönemin Akşehir’inin başka yerleri araştırma alanının dışında tutulmuştur.

² Bakınız Tablo I’e.

³ Günümüzdeki Akşehir’de bulunan mahalleler *Ahi Celal*, *Altun Kalem*, *Anıt*, *Çay*, *Çimenli*, *Eski Kale*, *Gazi*, *İstasyon*, *Kızılca*, *Kileci*, *Kozağaç*, *Kuruçay*, *Kuşcu*, *Meydan*, *Nasreddin*, *Selcuk*, *Seyran*, *Tipi*, *Yarenler*, *Yeni* ve *Yıldırım* mahalleleridir.

⁴ Aslında Ermenilerin oturduğu yeri müstakil bir mahalle saymamak gerekir. Çünkü, Ermenileri zikrederken Ahi Bedkar Mahallesi’nde “mütemekkin” olduğunu açık seçik söylemektedir.

⁵ Bu durum, Hıristiyanlara ait mahalle veya defterlerin eksik olduğunu kesin olarak gösterdiği gibi Müslümanlara ait yaklaşık 150 hanelik bir fazlalığı göstermektedir.

⁶ Tâbi olan ya da olmayan mahallelerin hangileri olduğu Tablo I’de gösterilmiştir.

Tablo I: 1844 Tarihinde Akşehir Mahalleleri, Tâbi olduğu Mahalle ve Hane Miktarları

	Mahalleler	Tâbi Mahaller	Hane Sayıları	Bağlı Olduklarıyla Hane Sayıları
1		Hacı Ömer	43	84
2	Hacı Ömer'e tâbi mahalleler	Namazgah	25	
3		Balık Pazarı	16	
4		Hacı Kuşcu	23	65
5	Hacı Kuşcu'ya tâbi mahalleler	Ahi Reis	16	
6		İki Kapılı	26	
7		Ahi Mahmud	17	41
8	Ahi Mahmud'a tâbi mahalleler	Ahi Celal	24	
9		Meydan	21	84
10	Meydan'a tâbi mahalleler	Canbaz	20	
11		Bezci	34	
12		Ali Keke	9	
13		Altın Kalem	28	66
14	Altın Kalem'e tâbi mahalleler	Cerrah	11	
15		Arif	13	
16		Medrese	14	
17		Hacı Hamza	40	89
18	Hacı Hamza'ya tâbi mahalleler	Kürekcî	13	
19		Köhne İmaret	36	
20		Bühtan	21	50
21	Bühtan'a tâbi mahalleler	Çay	14	
22		Köhne Hisar	15	
23		Ahi Bedkar	27	66
	Ahi Bedkar'a tâbi mahalleler	Ahi Bedkar'daki Ermeniler	7	
24		Seydi	32	
25		Köyceğiz	22	33
26	Köyceğiz'e tâbi mahalleler	Çimenli	11	
27		Veled Celal	58	93
28	Veled Celal'e tâbi mahalleler	Hoca Paşa	17	
29		Hacı Kıyam	18	
30		Kileci	29	81
31	Kileci'ye tâbi mahalleler	Tercüman	27	
32		Kürtler	25	
TOPLAM			752	752

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Akşehir’deki gayri müslimlere ait kayıtlar muhtemelen eksik; çünkü onlara ait olması gerek bilgilerden, sadece bir mahallede, Ahi Bedkar Mahallesi’nde oturan, 7 Ermeni hanesi vardır. Bunun sayısı da çok azdır. Bu da, 1831’deki verilerle karşılaştırıldığında oldukça eksik olduğunu göstermektedir.

1844 yılında, Akşehir halkı günlük ihtiyaçlarını nasıl gideriyordu? Başka bir ifade ile, buradaki insanlar ne gibi işlerle uğraşıyorlar? Uğraştıkları hangi işler, hem kendi ihtiyaçlarını hem de diğer insanların ihtiyaçlarını giderebiliyordu? Sorusunu soracak olursak aşağıya şu tablo çıkmaktadır. Aslında bu sorularla, modern anlamda, Akşehir nasıl bir şehirdi? İşbölümü hangi boyutlardaydı? Hususlarına aynı zamanda cevap verilmiş ve böylece şehirleşme olgusu hakkında bazı ip uçları elde edilmiş olacaktır.

Tablo II’de de görüleceği üzere, temettuat kayıtlarında meslek bölümünün yazıldığı yerde kaydedilen 114 farklı tanımlama tespit edilmiştir. Gerçi bunların hepsini meslek olarak nitelendirmek de doğru değildir. Çünkü, bunlardan bazıları “alif”, “fukara”, “kayıp” hatta “bir işe iktidar yok” gibi tanımlamalardır; dolayısıyla bunları meslek diye nitelendirmek doğru değildir. Ancak, belgelerdeki ifadelerden yola çıkarak yapılan gruplandırma sonucunda 114 adet farklı meslek ismi diyebileceğimiz kategori çıktı.

Tablo II: Akşehir’deki Esnafın Büyüklüklerine Göre Sıralanması

Sıra	Meslek İsimleri	Sayısı	Oranı %	60	Kavakçı	2	
1	Irgat	147	19,55	61	Köşk esnaflığından olduğu	2	
2	Erbab-ı Ziraat	85	11,30	62	Kuyumcu	2	
3	Hatabkeş	54	7,18	63	Taş Dükkancılığı	2	
4	İmam	32	4,26	64	Tekkeşin	2	
5	Berber	24	3,19	65	Arabacılık	1	0,13
6	Terzi	23	3,06	66	Bağçevan	1	
7	Bakkal	18	2,39	67	Bazargân	1	
8	Debbağ	18	2,39	68	Bazundelik ?	1	
9	Hizmetkâr	16	2,13	69	Bedestanın bekçiliği	1	
10	Asker	14	1,86	70	Bekmezci	1	
11	Bezzaz	13	1,73	71	Berber Kalfası	1	
12	Helvacı	12	1,60	72	Bikes-i fukaradan olduğu	1	
13	Eytam	10	1,33	73	Bir işe iktidar yok	1	
14	Müderriş	10		74	Canbaz	1	
15	Nalband	10		75	Çerçici	1	
16	Yağcı	10		76	Çırakçılık	1	
17	Etibba'	9	1,20	77	Çizmeci	1	
18	Kasab	8	1,06	78	Çubukculuk	1	
19	Tuzcu	7	0,93	79	Değirmenci	1	
20	Derici	6	0,80	80	Der-i aliyyede iskan	1	
21	Duhancı	6		81	Devr hanlığı	1	
22	Eskici	6		82	Ekmekçi Kalfası	1	
23	Mal-ı katran ticareti	6		83	Esnaf şeyhi	1	

24	Yemenici	6		84	Fukara	1	
25	Eshab-ı Çiftlikan	5	0,66	85	Hallaç	1	
26	Kalaycı	5		86	Hallak	1	
27	Kebapçı	5		87	Kalaycı Çırağı	1	
28	Attar	4	0,53	88	Kantarcı Hizmetkarı	1	
29	Berber Çırağı	4		89	Katib	1	
30	Duhan Kıyıcılığı	4		90	Kâtib-i Naib	1	
31	Ekmekçi	4		91	Katranıcı	1	
32	Helvacı Kalfası	4		92	Kayıb	1	
33	Kahveci	4		93	Kaza-i mezbur müdürü ve eşraf hanedanı idüğü	1	
34	Kıracılık	4		94	Kiremitçi	1	
35	Sabi	4		95	Küfecilik	1	
36	Sa'il	4		96	Manav	1	
37	Tüccar	4		97	Meczub	1	
38	Asker tekaüdü	3	0,40	98	Meczub Şeyh	1	
39	Çoban	3		99	Mısırcı	1	
40	Hamamcı	3		100	Muhzır	1	
41	Keçeci	3		101	Mukayyid-i nüfus kaza	1	
42	Leblebici	3		102	Muytab	1	
43	Muallim-i sıbyan	3		103	Müftü	1	
44	Müezzın	3		104	Nakibü'l-eşraf	1	
45	Sarraç	3		105	Natır-ı hamam	1	
46	Talebe	3		106	Sayacı	1	
47	Alil	2	0,27	107	Senetçilik	1	
48	Alil ve amelmande	2		108	Su Sakalığı	1	
49	Bağban	2		109	Sürücü	1	
50	Boyacı	2		110	Tellak	1	
51	Debbağ Çırağı	2		111	Terzi Kalfası	1	
52	Debbağ Kalfası	2		112	Türbedar-ı Hoca Nasreddin	1	
53	Dellal	2		113	Ulema	1	
54	Demirci	2		114	Yapıcılık	1	
55	Deri Mübayacısı	2		115	TOPLAMLAR	718	100
56	Dülger	2			Mesleği Olanlar	718	95,48
57	Hamal	2			Mesleği Olmayanlar	34	4,52
58	Hancı	2			T O P L A M L A R	752	100
59	Hattat	2					

Burada en büyük sayıyı 147 ile ırgatlar teşkil etmektedir. Bu şehirdeki toplam 752 hane içinde yaklaşık % 20'ye tekabül etmektedir. Bu da bize, şehirdeki insanları büyük bir kısmının (1/5'i) geçimini, bugünkü ifadelerle, işçi olarak temin etmekte olduğunu göstermektedir. Bu tabii ki, bunların, hammaddeyi işleyerek başka bir ihtiyaç maddesi üreten işletmelerde çalışmakta olduklarını göstermez. Bunlar daha ziyade, başkalarına ait

arazilerde, bağ ve bahçelerde çalışmaktadırlar. Başkalarına ait arazilerde çalışanlar ırgatlarla sınırlı değildir; hizmetkâr, berber çırağı, çoban, bağban, hamal, bağçevan, bedestanın bekçiliği, berber kalfası, çıraçılık, küfecilik, natır-ı hamam gibi tanımlanan meslek sahipleri de muhtemelen başkalarına ait işlerde emeğini harcamaktadırlar. Bu şekilde, sadece emeğini satarak geçimini temin eden insanların oranı yaklaşık 1/5'den 1/4'e yükselmektedir.

En yüksek sayıdaki ırgat gurubunu, ziraatla uğraşanlar takip etmektedir. Hem 'şehir'de oturup hem de ziraatla iştiğal edilmesi, Türk şehir yapısının batı şehirlerinin yanında ayırt edici vasıflarıdır. Dolayısıyla sadece Akşehir'de değil Anadolu şehirlerinin hemen hemen büyük çoğunluğunda ziraatla uğraşan insanların sayısı önemli bir miktara ulaşmaktadır. Her ne kadar burada 85 hane (% 11,30) ziraatla uğraştığı belirtilse de, aslında bunların, başka işlerden değil sadece ziraatla uğraştığından bahisle tanımlandıkları; diğer taraftan, başka işlerle uğraşırken aynı zamanda sahip olduğu öküzü, tarlası vb. elemanlarla ziraat da yapan insanların da bulunduğu görülmektedir. Bunun yanısıra, sahip oldukları arazilerinin niceliğinden ve niteliğinden dolayı sadece ziraatla uğraştığını belirtmekten ziyade "eshab-ı çiftlikan" diye tanımlanan bir gurup vardır ki, niceliği (5 adet) düşük olmakla beraber niteliği oldukça yüksek bir kesimdir. İrgatların büyük bir kısmı da ziraat alanında istihdam edildiği de unutulmamalıdır.

Üçüncü önemli meslek grubunu, Akşehir'in hemen eteklerinde yer aldığı Sultan Dağları'nın belirlediğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Akdeniz ile Anadolu'nun iç bölgeleri arasında Kuzey-batıdan Güney-doğuya doğru uzanan Sultan Dağları, üzerinde bulunan ağaçları ile insanların hem ısınmaları hem de çeşitli ihtiyaçlarını üretmek için gerekli olan ağacı temin eden münbit bir mekandır. Akşehir'deki büyük bir gurup, hem dağdan kesip getirmede hem de şehire getirilenlerden kesip parçalanmada hizmet etmektedirler. Kendi ihtiyacını yine kendisi giderenlerin yanısıra başkalarına hizmet eden 54 hane (% 7,18) geçimini bu yolla temin etmektedirler. Bu noktada değerlendirmeleri tek tek yaparak devam etmek yerine mesleklerin büyüklüklerine göre sıralamanın yapıldığı Tablo II'ye bakarak yapmak mümkündür.

Tablo III/a: Çeşitli Guruplandırmalara Göre Esnaflar

1)Askerî ve Bürokratik Hizmetler	Sayısı	Oranı %	
Asker	14	2,26	
Asker tekaüdü	3		
Tekkeşin	2	1,06	
Katib	1		
Kâtib-i Naib	1		
Kaza-i mezbur müdürü Ve eşraf hanedanı idüğü	1		
Muhzır	1		
Mukayyid-i nüfus kaza	1		
Türbedar-ı Hoca Nasreddin	1		
T O P L A M	25		3,32

Bu tür değerlendirmeler, büyüklüklerini esas alarak yapılabileceği gibi, benzer meslekleri bir araya toplayarak da yapılabilir. Buna oluşturulan Tablo III'de 9 kategori yer almaktadır.

Tablo III/b: Çeşitli Guruplandırmalara Göre Esnaflar

2) Ulema Gurubuna Girenler	Sayısı	Oranı %	2) Ulema Gurubuna Girenler	Sayısı	Oranı %
İmam	32	6,8	Kasab	8	6,6
Müderriş	10		Tuzcu	7	
Muallim-i sıbyan	3		Eskici	6	
Müezzin	3		Mal-ı katıran ticareti	6	
Talebe	3		Attar	4	
Hattat	2		Kahveci	4	
Devr hanlığı	1	0,7	Tüccar	4	
Müftü	1		Leblebici	3	
Ulema	1		Boyacı	2	
T O P L A M	56	7,4	Kavakçı	2	
3) İşletmenler	Sayısı	Oranı %	Kuyumcu	2	
Hamamcı	3	0,7	Taş Dükkancılığı	2	
Hancı	2		Bazargân	1	
Değirmenci	1	0,2	Bekmezci	1	
Arabacılık	1		Çerçici	1	
T O P L A M	7	0,9	Katrançı	1	
4) Ürün Satıcıları	Sayısı	Oranı %	Kiremitçi	1	
Bakkal	18	5,41	Manav	1	
Bezzaz	13		Mısırcı	1	
Yağcı	10		T O P L A M	98	
				13	

Birincisinde askerî ve bürokratik hizmetler esas alınarak, benzer meslek buraya dahil edilmiştir. Mesela bizzat orduda görev yapan veya emekliye ayrılan, çeşitli resmî devlet hizmetinde kaza müdürü ve kâtip gibi alanlarda çalışanlar bir araya toplandı. Bu kabilden Akşehir’de toplam 25 hane tespit edildi. Bunların şehir içindeki oranı % 3,32 olup; bunun 17 hanesi bizzat asker veya asker emeklisi olup diğerleri, bugünkü anlamda, çeşitli devlet hizmeti ifade edenlerden oluşmaktadır. İkinci gurupta, ulema mensupları ele alınmıştır. Bu guruba 32 hane ile imam, 10 hane ile müderriş, muallim-i sıbyan, müezzin, talebe, hattat, devrhan, müftü ve ulema girmiştir. Burada dikkat çeken önemli bir husus da, eğitim sürecinde görev alanların önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Üçüncü kısımda da, sahip olduğu han, hamam gibi bir işletmeyi çalıştırarak gelir temin edenler yer almaktadır.

Dördüncü gurupta, araçlar diye nitelenebilecek olan satıcılar yer almaktadır. Bunların başında da, belki de bu gurubu sembolize eden bakkallar gelmektedir. Mesleği bakkal olan 18 hane vardır. Bunu takiben bez satan bezzaz ve yağcı önemli sayıyı oluşturmak-tadır. Bu gurubun toplam sayısı 98 olup oranı % 13’e tekabül etmektedir. Beşinci gurupta da imalatçılar yer almaktadır. Kumaşı alıp elbise diken terzi, ham deriyi alıp işleyen debbağ, helva üretici bu gruba dahil edilmiştir. Bu gurubun da toplam sayısı 126 olup oranı % 16,8’e tekabül etmektedir. Altıncı gurupta, daha önce ele aldığımız ziraatla meşgul olanlar, takip edende de kendi emeğini, ister berber, etibba’ gibi bizzat kendi işinde, isterse de ırgat, hizmetkâr gibi başkasının işinde harcayan hane sahipleri yer almıştır. Bu guruptakilerin sayısına ve oranına bakarak bu gurubun Akşehir’de ne kadar büyük bir önem taşıdığını tahmin etmek zor olmasa gerektir. Bu gurupta 284 hane sahibi ve % 37,8 oran bulunmaktadır.

Sekizinci grupta yer alanları, yukarıda da ifade edildiği üzere, aslında meslekten saymak doğru değildir. Mesela sabi, alil, fukara gibi tanımlamalar bir meslekten ziyade mesleğinin olmadığını ifade etmektedir. Aslında burada, sadece mesleğinin olmadığını değil meslek sahibi olabilecek durumu olmadığını ifade etmektedir. Buna rağmen belgelerin bu tanımlamaları defterlerde belirtmesinden dolayı böyle bir kategori oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Son olarak da, yukarıdaki kategorilerin içine girmeyenler bir araya toplanmıştır.

Tablo III/c: Çeşitli Guruplandırmalara Göre Esnaf

5) İmalatçılar	Sayısı	Oranı %					
Terzi	23	8,38	Ekmekçi Kalfası	1	1,2		
Debbağ	18		Kalaycı Çırağı	1			
Helvacı	12		Muytab	1			
Nalband	10		Sayacı	1			
Derici	6		Terzi Kalfası	1			
Yemenici	6	7,2	Yapıcılık	1	16,8		
Duhancı	6		T O P L A M	126		16,8	
Kalaycı	5		6) Ziraatçılar	Sayısı		Oranı %	
Kebapçı	5		Erbab-ı Ziraat	85		11,3	
Duhan Kıyıcılığı	4		Eshab-ı Çiflikan	5		0,7	
Ekmekçi	4		T O P L A M	90		12	
Helvacı Kalfası	4		8) Yaşlı, Çocuk, İşgörmez vb.	Sayısı		Oranı %	
Keçeci	3		Eytam	10		1,9	
Sarraç	3		Sabi	4			
Debbağ Çırağı	2		1,2	Sa'il		4	1,5
Debbağ Kalfası	2			Alil		2	
Deri Mübayacısı	2			Alil ve amelmande		2	
Demirci	2			Bikes-i fukaradan olduğu		1	
Çizmeci	1			Bir işe iktidar yok		1	
Çubukculuk	1		1,2	Fukara		1	3,3
Esnaf şeyhi	1	T O P L A M		25			

Sonuç olarak, Akşehir'de temettuat kayıtlarında tespit edilen 752 hane sahibinden 718 tanesinin isminin yanında meslek bölümüne bazı tanımlamalar yapılmış; 34 tanesine ise hiçbir tanımlama yapılmamıştır. Buna göre % 95'nin açık bir meslek tanımı mevcut iken % 5'nin de meslek tanımı bulunmamaktadır. Bu meslekler arasında en önemli oranını bireysel işler diye nitelendirebileceğimiz başkasının ya da kendisinin işinde hizmetini satanlar oluşturmaktadır.

Aslında bu verilerden yola çıkarak bir çok değerlendirmeler yapmak mümkün olmakla beraber, bildiri çerçevesinde kalmak üzere burada, Akşehir'deki ziraat yapı ile ilgili bazı temel verileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu aşamada, ziraat yapı ile ilgili temel verilerin ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Ziraat yapı ile ilgili, bu alanda şehir içinde ziraat alanında çalışanlar hakkında bazı bilgileri yukarıda vermiştik. Ziraat alandaki insan unsurunu geçtikten sonra sırayı ziraat alan, ziraat ürünler ve ziraatın yan unsurları almaktadır.

Tabi ki, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, burada da insanlar, yoğun olarak ziraatla iştigal ediyorlardı. Belki, bugünün ölçülerine göre bir kasaba niteliğinde görünen Akşehir, zamanında önemli bir idarî birimin –sancağın- merkezi ve aynı zamanda da, İstanbul hattından gelen ve Mekke'ye doğru giden hacıların geçtiği önemli bir yol güzergahında bulunan bir yerleşim yeri idi. Bu yönüyle bakıldığında, tıpkı adındaki gibi, bir şehir özelliği taşıyor; dolayısıyla, insanların şehre mahsus özellikler taşıması beklenir; başka bir ifadeyle, gelişmiş bir iş bölümü ve gayri ziraatî meşguliyet gibi özellikler aranır. Ama, sadece Akşehir değil hemen hemen bütün Osmanlı şehirlerinin merkezindekiler bile ziraatla uğraşıyorlar. Bu meyanda, neredeyse bütün Osmanlı coğrafyasında görülen buğday ve arpa gibi klasik ziraatî ürünleri yansısı Akşehir'de insanlar afyon da ekerek diğer bir çok bölgeden farklı ve bu yöreye mahsus bir farklılık oluşturuyor.

Şehir halkının ziraatî ürün olarak neler ektiğinden önce nerelere, ne kadar alana ektiğine bakılmalıdır? Belgelerde, ziraat edilenlerle edilemeyen araziler ayrı ayrı gösterilmiştir. Bazı tarlaları ortak ekenlerin yanısıra hatta, tarlasını başkasına icara verenlerle, tabiidir ki, müstecir olarak başkasının tarlasını ekenler de vardır. Buna göre toplam mezru tarlanın miktarı 2012,5 dönümdür. 752 haneden de 156'sının bu şekilde bir tarlası vardır. Bu aynı zamanda tarlası olan aileler arasında hane başına ortalama 13 dönüme tekabül etmektedir. Burada dağılım, Veled Celal Mahallesi'nden mesleği Irgat olan Hacı Abdussaleem oğlu

7) Hizmetini Satanlar	Sayısı	Oranı %	Kantarıcı Hizmetkarı	1		
Irgat	147	32	Küfecilik	1	2	
Hatabkeş	54		Natır-ı hamam	1		
Hizmetkâr	16		Senetçilik	1		
Berber	24		Su Sakalığı	1		
Etibba'	9	3,7	Sürücü	1	0,9	
Berber Çırağı	4		Tellak	1		
Kiracılık	4		T O P L A M	284		37,8
Çoban	3		9) Belli Olmayanlar	Sayısı		Oranı %
Bağban	2		Köşk esnaflığından olduğu	2		0,9
Dellal	2		Der-i aliyede iskan	1		
Dülger	2		Kayıb	1		
Hamal	2	Meczub	1			
Bağçevan	1	Meczub Şeyh	1			
Bazundelik ?	1	2	Nakibü'l-eşraf	1	0,9	
Bedestanın bekçiliği	1		T O P L A M	7		0,9
Berber Kalfası	1	2	Mesleklerin Toplu Durumu	Sayısı	Oranı %	
Canbaz	1		Meslekler Toplam	718	95,4	
Çırakçılık	1		Mesleği Olmayanlar	34	4,5	
Hallaç	1		T O P L A M	752	100	
Hallak	1					

Hasan'a ait 0,5 dönüm tarladan Ahi Mahmud Mahallesi'nden mesleği haliyle ziraatçı olan Şemseddin oğlu Halil Efendi'ye ait 95 dönüm tarla arasında yayılmaktadır. Bu tarlaları ekenlerin arasında ürüne yarı yarıya ortak olan hane sayısı ise 14'dür. 73 hane de 492 dönüm tarlasını icara vererek değerlendirmiştir. 4 aile de başkasına ait 29 dönüm tarlayı müstecir olarak ekmektedir. Belki de bunlara eklenmesi gereken bir husus da, Akşehir'de Ahi Celal Mahallesi'nde oturan ancak Kara Bulut Köyü'nde 80 dönüm ziraat edilir ve 520 dönüm de gayrı mezru araziye sahip çiftliği olan Kaza müdürü ve şehir hanedanından Cafer Ahmed Ağa oğulları Abdulkadir ve kardeşleri Celaleddin ve Ahmed Beylere ait toprakdır. Yanısıra, ekilen alan büyüklüğü çok fazla olmamakla beraber, ancak hem tanesinden "haşhaş" olarak, hem de bundan elde edilen sakız diye tabir edilen "afyon"undan öşür verilen afyon ziraatı söz konusudur. Bu şekilde 130 aile söz konusu ürünü 218,5 dönümde ziraat etmektedir. Bu da, bu hanelerin ortalama 1,68 dönüm afyon tarlasına sahip olduğunu göstermektedir. Çeşitli nedenlerle ekilmemiş, gayrı mezru diye tanımlanan toplam 4225,5 (buna, Kara Bulut Köyü'ndeki çiftlikteki 520 dönüm dahil değildir) dönüm arazi tespit edilmiştir. Ezcümle, belgelerde toplam 7577,5 dönüm arazi Akşehir halkı tarafından potansiyel olarak kullanılabilecek durumdadır. Bunun 4745,5 dönümü ya nadasa bırakıldığından ya da bizim tespit edemediğimiz başka nedenlerden dolayı atıl niteliktedir. Sonuç olarak, Akşehir'deki potansiyel arazinin % 62,62'si gayrı mezru, ancak % 37,38'i ekili durumdadır. Buna 136 dönüm bahçe, 10 dönüm bağ ve 154 dönüm bostan arazileri dahil değildir.

Ekili arazilerden sonra ziraat edilen ürünlere sıra gelmektedir. Bunu da, yine temettuatlarda alınan öşürlerden ve ziraat edilen arazi türlerinden çıkarmak mümkündür. Buna göre 124 aileden buğdaydan toplam 170 kile; keza, 108 aileden de arpadan toplam 131 kile öşür alınmıştır. Afyon bitkisinin ziraatından iki çeşit öşür alınmıştır. Birincisi, bu bitkinin ürünü olgunlaşmadan kozasının üzeri çizilmek suretiyle elde edilen, önceleri sıvı şeklinde iken daha sonra katılaştıran ve daha ziyade tedavi alanlarında kullanılan belgelerde adına "afyon" denilen mahsulden 17728 dirhem öşür alınmıştır. İkincisi de, söz konusu bitkinin kozalağının olgunlaşmasından sonra içindeki ürünü anlatan ve belgelerde adına "haşhaş" denilen mahsulden 219 yarım öşür alınmıştır. Bunun ziraatını yapan aile sayısı 130'dur. Bu ürünlerin dışında maktu' olarak belirlenen bağ (11 hane ve 114,5 kuruş), bahçe(102 hane ve 1265 kuruş) ve bostandan(38 hane ve 772,5 kuruş) alınan öşür ile arı kovanları (35 hane 368 kuruş) ile küçük baş hayvanlardan alınan resm-i ağnam(86 hane ve 1310 kuruş) öşürleri mevcuttur.

Diğer taraftan hem bu ziraat faaliyetleri yürütmede yardımcı olmak üzere hem de kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli hayvanları da Akşehir'de görmek mümkündür. Bu kabilden zikredilmesi gerekenlerin başında, toprak ekiminde kullanılan öküzler gelmektedir. Tarla ziraatında öküz yalnız değildir; Akşehir'in civarında çevresi bataklık özelliği olan bir gölün bulunması, bu tür ortamların aranılan hayvanı olan mandalar, öküzlere eşlik etmektedir. Öküzlere eşlik eden mandalar için belgeler "koşum manda" tabirini kullanmaktadır. 63 hane sahibinin 133 öküzünün yanında, 29 ailenin de 70 koşum mandası bulunmaktadır. Genellikle ailelerin 2 öküzü bulunmasına karşın Altun Kalem Mahallesi'nden Kovan oğlu Mehmed'in, Ahi Mahmud Mahallesi'nden Hacı Mehmed oğlu Tahir'in ve Ahi Bedkâr Mahallesi'nden Harputlu Süleyman'ın 3'er; Meydan Mahallesi'nden İbiş oğlu Musa'nın 4; yukarıda zikredilen kaza müdürünün de 5 öküzü bulunmaktadır. Öküzü olan sadece 6 hanenin aynı zamanda koşum mandası da vardır. Mandası olanlardan 4 hanenin 4'er ve sadece bir hanenin de 6 koşum mandası vardır.

Benzer değerlendirmeleri, yukarıdaki hayvanların dişileri olan sağmal inek ve sağmal manda için de yapabiliriz. Her bir inekten yılda 30 kuruş hasılat elde edileceği öngörülmüş iken sağmal mandadan ise bunun iki misli olan 60 kuruş hasılat elde edileceği kabul edilmiştir. Toplam sağmal inek sayısı 201'dir. Bunlar da 151 aileye aittir. 5 ve 6 adet sağmal ineği olan aileler birer tane, 4 adet sağmal ineği olan 2'er, 3 adet sağmal ineği olan 3'er, 2 adet sağmal ineği olan 30 aile tespit edilmiştir. Diğerlerinin ise 1'er sağmal ineği vardır. Diğer taraftan sağmal mandanın toplamı 112 olup, bu da, 90 aileye aittir. Burada en fazla 4 adet sağmal mandası olan vardır; o da 1 ailedir. 3 adet sağmal mandası olan aileler 2 tane ve 2 adet sağmal mandası olan 15 aile tespit edilmiştir. Diğerlerinin ise 1'er sağmal mandası vardır. Büyükbaş hayvan diyebileceğimiz bu türden sadece sağmal manda ve inek yoktur; yanısıra, kısır inek ve manda, sığır, dana, dölsüz inek ve manda, iğdiş, manda düğesi, sığır ve manda danası, dişi manda düğesi gibi diğer büyükbaşlar da vardır. Bu büyükbaşları, yine sağmal, dölsüz gibi özellikleri olan koyun ve keçi ile bunların yavruları kuzu ve oğlak gibi küçükbaş hayvanlar takip etmektedir. Son olarak merkebi zikretmeden evvel, yük, koşum ve binek hayvanı kategorisine giren kısırak(43 adet), esb(61 adet), bargır(26 adet), tay(4 adet), katır(2 adet) gibi hayvanlar da Akşehir'de halk tarafından kullanılmaktadır. Merkebin özelliği ise, bir çok ailede bu hayvanlardan en fazla 1/7'sinde olmasına rağmen bu hayvanın hemen hemen Akşehir'deki halkının çoğunda bulunmasıdır. Dişi ve erkek toplam 328 adet merkep vardır. Bu merkepleri bulunduran aile sayısı da 246'dır. Bunların 1 tanesi 8, 2 tanesi 6, 4 tanesi 4, 4 tanesi 3, 40 tanesi 2, 195 tanesi de 1 merkebe sahiptir.

Bunların dışında, çoğunda hangi alanda kullanıldığını ifade eden dükkanlar, hanlar ve değirmenler de bulunmaktadır. Dükkanların bir kısmını sahipleri kiraya verirlerken, birden fazla dükkanı olan bazı aileler birinde kendileri iş yaparken diğerlerini de kiraya vermekteler. Hacı Ömer Mahallesi'nden Mehmed oğlu Hacı Emin'in 8 dükkanı, Hacı Kuşçu Mahallesi'nden Hacı Battal oğlu Hacı Mehmed'in 6 dükkanı vardır.

Sonuç olarak, diğer niteliklerinin yanı sıra Osmanlı döneminde hac yolları üzerinde bulunmasından dolayı nispeten daha fazla önemi olan Akşehir'in 19. yüzyılda da benzer özelliği devam ettiği muhakkaktır. Bu yapısından dolayı şehirde işbölümü gelişmiş; bu gelişen iş bölümü içerisinde de bakkal gibi mamul malların alım-satımıyla uğraşanların yanı sıra önemli oranda, bugün işçi diye tanımladığımız, başkasının işini yaparak hayatını sürdüren ırğatlar bulunmaktadır. Bu da, şehirdeki üretimin, yine nispeten, başkalarına ait emeği kullanarak gerçekleştirildiği düşüncesini akla getirmektedir.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) M. VKL: TMT. 9583.

(BOA) M. VKL: TMT. 9595.

(BOA) M. VKL: TMT. 9596.

(BOA) M. VKL: TMT. 9602.

(BOA) M. VKL: TMT. 9604.

(BOA) M. VKL: TMT. 9610.

(BOA) M. VKL: TMT. 9616.

(BOA) M. VKL: TMT. 9619.

(BOA) M. VKL: TMT. 9628.

AÇIKEL, A., (2003), "Tanzimat Döneminde Tokat Kazasının İdari ve Nüfus Yapısındaki Değişiklikler (1839-1880)", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, XXVII/2, s.253 – 265

AKBAL, F. (1961), "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus", *TTK Belleten*, XV/60, Ankara, s. 622-623.

AKGÜNDÜZ, A.-S. ÖZTÜRK (1999), *Darende Tarihi: Darende Temettuat Defterleri*, 2 Cilt, İstanbul.

AYDIN, M.-KAYOKO H.(Ed.)(2004), *The Ottoman State And Societies in Change A Study Of The Nineteenth Century Temettuat Registers, (Islamic Area Studies)*, Publisher Kegan Paul International.

BOA, (1992) *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara.

BRUCE McG.(1981), *Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge,.

ÇADIRCI, M. (1980), "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul, s. 109-132.

ÇADIRCI, M. (1991), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara

ÇAKIR, C. (2001a), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul.

ÇAKIR, C. (2001b), *19. Yüzyılda Bir Anadolu Şehri Niksar (Ekonomik ve Sosyal Yapı)*, İstanbul.

EREN, A. C. (1979), "Tanzimat", *MEB.İslam Ansiklopedisi*, XI, Eskişehir, s. 709-765.

JENNINGS, R.C. (1978), "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, XXI/3 .

KARAL, E. Z. (1983), *Osmanlı Tarihi*, V-VIII., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KARAL, E. Z. (1997) *Osmanlı İmparatorluğunda ilk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara.

KİEL, M., (1991), "Anatolia Transplanted? Patterns of Demographic, Religious and Ethnic Changes in the District of Tozluk (N. E. Bulgaria), 1479-1873", *Anatolica*, XVII, 1-27.

ORTAYLI, İ. (1974), *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, Ankara

ÖZDEMİR, R. (1986), *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara.

ÖZEL, O. (2001), "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nda Bilgi ve İstatistik*, Halil İnalçık ve Şevket Pamuk (ed.), DİE Yayını, Ankara.

ÖZTÜRK, S. (2000) "Temettuat Tahrirleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı*, S.4-5, s.537-592.

SENER, A. (1990), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul.

Seyitdanlıoğlu, M. (2002), "Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Türkler* (Edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), XII, s. 561-576.

TUŞ, M. (2001), "XIX. Yüzyılın Ortalarında Merzifon'un Panoraması", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu 8-11 Haziran 2000*, Ankara, s .299-317.